

BETON

KULTURNO PROPAGANDNI KOMPLET BR. 185, GOD. XII, BEOGRAD, UTORAK, 18. JUL 2017.

Redakcija: Miloš Živanović, Saša Ćirić; Font Mechanical: Marko Milanković; E-mail: beton@danas.rs, redakcija@elektrobeton.net; www.elektrobeton.net; Sledeći broj izlazi 15. avgusta 2017.

MIXER

Piše: Milan Radanović

GORSKE BEKRIJE PRED BOGOM I SUDOM

*O alternativnoj istoriografiji
klanja za slobodu*

Nedavna rehabilitacija Nikole Kalabića od strane Višeg suda u Valjevu, otvorila je mogućnost rehabilitacije mnogih drugih oficira Jugoslovenske vojske u otadžbini (JVuO), koji su bili komandno odgovorni za zločine nad civilima i vojnu kolaboraciju sa okupatorom. Ukoliko je bilo moguće rehabilitovati Kalabića, jednu tako važnu istorijsku figuru u Srbiji tokom Drugog svetskog rata, koji je s pravom postao sinonim za četničko nasilje u kolektivnom pamćenju, zašto ne bi bilo moguće rehabilitovati i one oficire JVuO koji su bili podjednako ili, pak, manje involvirani u zločine i kolaboraciju? Da je takvo pitanje opravdano svedoči činjenica da je Viši sud u Kragujevcu, nedugo nakon odluke Višeg suda u Valjevu o rehabilitaciji Kalabića, rehabilitovao Momčila Obradovića, komandanta 4. (kosmajске) brigade Korpusa gorske garde JVuO. Momčilo Obradović je bio zapovednik jedne od četiri brigade Korpusa gorske garde kojim je zapovedao Nikola Kalabić. U pismu koje je major Svetislav Trifković, komandant Avalskog korpusa JVuO, 25. jula 1944. uputio Draži Mihailoviću, navodi se negativna ocena organizacije JVuO na području Kosmajskog sresa i oficira 4. (kosmajске) brigade Korpusa gorske garde: „Ovaj starešinski kadar nema ni potrebne moralne kvalifikacije da narod pridobije za našu stvar, već svojim postupcima dovodi dotle da narod nerado gleda i prilazi našem ravnogorskom pokretu, a otvoreno izražava mržnju prema našoj organizaciji na ovoj teritoriji. Sadašnje starešine svojim postupcima uneli su strah u narod u tolikoj meri da narod želi što skorije oslobođenje od njihovog terora... Kod naroda su razbijene sve lepe iluzije o ravnogorstvu i Draži, a organizacija je često najgori oblik najkorumpiranije klike seoskih

siledžija i pokvarenjaka... Jer ravnogorstvo u Kosmaju znači: nasilje, progonstvo najboljih, nemoral i punu korupciju.“ Najmasovniji zločin u kome je participirao Korpus gorske garde odigrao se u Drugovcu kod Smedereva, 28. aprila 1944. Toga dana, prilikom napada delova Avalskog, Smederevskog i Korpusa gorske garde na partizansko uporište u Drugovcu stradala su 72 seljaka iz tog sela. Toga dana u Drugovcu je zapaljeno oko 120 kuća. Najznačajniji udeo u ubijanju meštana odigrali su Kalabićevi gardisti. U napadu na Drugovac bile su angažovane dve brigade Korpusa gorske garde. Jednom od te dve brigade komandovao je nedavno rehabilitovani Momčilo Obradović.

ŠTA ČITAJU SUDIJE

Kako je moguće da članovi sudskih veća koja su odlučivala o rehabilitacijama ličnosti koje su odigrale negativnu ulogu u istoriji Srbije u Drugom svetskom ratu donose pozitivne odluke o njihovim rehabilitacijama? Zakon o rehabilitaciji pruža mogućnost predsedavajućem i drugim članovima sudskih veća koja odlučuju o rehabilitaciji da na osnovu vlastitog, po pravilu nestručnog i neretko ideološki tendencioznog mišljenja, kao i na osnovu konsultacija sa pojedinim istoričarima i publicistima koji kontinuirano ignorišu istorijske činjenice koje ne idu u prilog njihovim istorijskim favoritima, donose odluke o rehabilitacijama ličnosti koje su tokom Drugog svetskog rata odigrale nečasnu, ponekad i izrazito negativnu ulogu, pri čemu se takve istorijske ličnosti, na osnovu Zakona o rehabilitaciji, proglašavaju žrtvama ideološki i politički motivisanog nasilja. Takva je, na primer, odluka o rehabilitaciji Momčila Obradovića. Takva je bila i odluka o rehabilitaciji Mihajla Zotovića, kapetana Srpske državne straže, odgovornog za masovne i brutalne zločine nad stanovništvom dvadesetak sela u Lesko-

vačkom i Topličkom okrugu tokom 1944, rehabilitovanog 2009. od strane Višeg suda u Prokuplju. Zotović je lično ubijao i batinao i naređivao pljačku, spaljivanja kuća, ali i celih sela, hapšenja, torturu, ubijanja partizanskih simpatizera među seoskim stanovništvom, pri čemu je uhapšene koje nije naredio streljanje ustupao Gestapou nakon čega bi uhapšeni bili logorizovani što je u većini slučajeva značilo smrt. Primera radi, pripadnici SDS pod komandom Mihajla Zotovića su 28. marta 1944. u Miroševcu kod Vučja ubili 11 osoba, tukli, uhapsili i zatvorili 42 meštana i opljačkali selo, a 14. juna 1944, prilikom ponovnog upada u selo, izvršili su silovanje nekoliko žena i paljevinu 86 domaćinstava (drugih žrtava nije bilo jer je većina meštana pobjegla u planinu). Mihajlo Zotović nije bio „žrtva progona i nasilja iz političkih, ideoloških i materijalnih razloga“, kako se navodi u rešenju o njegovoj rehabilitaciji, jer nije bio žrtva progona i nasilja, s obzirom na to da je poginuo u borbi, već je bio pokretač, inicijator i nosilac najtežih oblika ratnih zločina i aktivan saradnik okupatora. Navedena formulacija iz rešenja o rehabilitaciji Mihajla Zotovića predstavlja grubo prekrjanje istorijskih činjenica, odnosno ideološki motivisanu laž. Dakle, Zakon o rehabilitaciji omogućava da članovi sudskih veća u procesima za rehabilitaciju, na osnovu privatnog mišljenja, bez odgovornosti koja bi podrazumevala konsultovanje relevantne istoriografske literature, objavljenih i neobjavljenih primarnih izvora, donose odluke koje se u okviru vladajuće ideološke paradigme tumače kao ispravljanje istorijskih nepravdi, bez obzira da li je do kraja utvrđena istorijska uloga lica koja su predmet rehabilitacije. Zapravo, neretko je uloga osoba koje su predmet procesa za rehabilitaciju nerealno prikazana i rastumačena, budući da podnosioci ma zahteva za rehabilitaciju, ali i sudijama ko-

MIXER

Milan Radanović: Gorske bekrije pred bogom i sudom

CEMENT

Saša Ćirić: Pogled s Tašmajdana

VREME SMRTI I RAZONODE

Hamed Abud: Želim da vozim tenk

ji su nosioci ideoloških predrasuda i antikomunističkog resantimana, ne odgovara rasvetljavanje njihove stvarne istorijske uloge.

PRAVDA I REHAB ZA MANGUPE I VOJVODE

Za razliku od Obradovića ili Zotovića, Nikola Kalabić nije ličnost sa istorijske margine. On je tokom 1943-1944. bio gospodar života i smrti u nekoliko srezova u Šumadiji i Kolubari. Unapred je bilo jasno da će pozitivno rešenje o njegovoj rehabilitaciji izazvati više negodovanja i kontroverzi nego što bi izazvala potencijalna odluka da Kalabić ne zaslužuje da bude rehabilitovan. Ni najmanje ne sumnam da njegova rehabilitacija nije stvar samostalne odluke i nezavisne procene sudskog veća valjevskog suda. Ličnosti poput Kalabića ne rehabilituju se bez odobrenja i sugestije sa političkog vrha. Nakon rehabilitacije Draže Mihailovića, Oliver Antić, tadašnji savetnik tadašnjeg predsednika Tomislava Nikolića, pohvalio se da je kabinet predsednika urgirao ubrzanje donošenja (pozitivne) odluke o Mihailovićevoj rehabilitaciji. Antić se nije oglašavao nakon Kalabićeve rehabilitacije. Međutim, indikativno je da je Kalabićeva rehabilitacija usledila poslednjih dana mandata vojvode Nikolića. Vreme će pokazati da li je Kalabićeva rehabilitacija još jedan istorijski legat, poput milionske zadužbine u Bajčetini, koju je Nikolić, kao ceremonijalna istorijska ličnost, ostavio u nasleđe srpskom narodu. Verujem da se Nikolić time neće hvaliti jer nema ničeg časnog u toj vrsti nasleđa. Saučestvovanje u istorijskoj, društvenoj i moralnoj rehabilitaciji istorijske ličnosti čije nasleđe, između ostalog, predstavlja zločin u Drugovcu, nije stvar kojom bi se hvalio bilo ko pri zdravoj pameti. Nikad u istoriji Srbije, do pojave Korpusa gorske garde u Jugoslovenske vojske u otadžbini, neka vojska koja se nazivala srpskom nije zapalila 120 kuća i ubila 72 seljaka u nekom srpskom selu. Nakon rehabilitacije Nikole Kalabića oglasilo se nekoliko članova vlade i krupnih političkih ličnosti iz vladajuće koalicije, uključujući i dotadašnjeg premijera Aleksandra Vučića, koji su osudili ili makar problematizovali odluku

➔ Fotografije u broju: GENDERPUFF, maj 2017, Schlachthaus Theater Bern / Režija: Caroline Ringeisen / Tekst: Ariane von Graffenried / Foto: Yoshiko Kusano ➔

o rehabilitaciji. Odlazeći predsednik i njegovi glasnogovornici su čutali. Čutali su i neki drugi važni društveni akteri, poput patrijarha Irineja, koji su nakon rehabilitacije Draže Mihailovića tvrdili da Mihailovićeva rehabilitacija predstavlja značajan doprinos prevazilaženju ideoloških podela i važan iskorak u konačnom pomirenju srpskog naroda. Nakon Kalabićeve rehabilitacije niko se nije oglasio sa sličnim tvrdnjama. Čutala je i većina istoričara koji su pozdravili ili makar normalizovali rehabilitaciju Draže Mihailovića. Pouzdano znam da su četvorica istoričara sa Instituta za savremenu istoriju odbili da gostuju u jednoj televizjskoj emisiji koja je za temu imala Kalabiće-vu rehabilitaciju. Čvrsto sam uveren da to odbijanje prvenstveno ima veze sa izbegavanjem izjašnjavanja na pitanje da li je Nikola Kalabić, kao osoba koja je komandno odgovorna za ratne zločine (od kraja 1942. do leta 1944) i kolaboraciju sa okupatorom (od sredine 1944. do kraja okupacije), zaslužio da bude sudski rehabilitovan. Svakako da su pojedini krugovi seirili, uglavnom iz potaje, ali niko ozbiljan nije toliko samouveren da tvrdi da Kalabićeva rehabilitacija predstavlja prilog tzv. nacionalnom pomirenju. Kalabićeva rehabilitacija predstavlja pobedu onih koji zagovaraju i sprovode nasilje nad istorijskim činjenicama već blizu tri decenije. Takvu pobedu je bilo nemoguće ostvariti bez podrške onih koji imaju političku moć.

KOMANDNA ODGOVORNOST I LANČANA LEGALIZACIJA

Ipak, nepravedno bi bilo optužiti Tomislava Nikolića kao najodgovornijeg učesnika u toj vrsti nasilja. Kalabićeva rehabilitacije, u krajnjoj liniji, rezultat istorijske politike koju su nametnule građanske i antikomunističke partije nakon dolaska na vlast 2000. Zakonsko izjednačavanje četnika i partizana i izglasavanje Zakona o rehabilitaciji podržale su sve parlametarne partije osim Socijalističke partije Srbije, što ne umanjuje istorijsku odgovornost Socijalističke partije Srbije koja je tokom poslednje decenije prošlog veka iz razloga političkog oportunizma omogućila najpre društvenu normalizaciju istorijskog nasleđa i ideologije četničkog pokreta, a zatim i njihovu društvenu rehabilitaciju i afirmaciju. Iz istih razloga ista partija je načelno bila protiv navedenih zakona. Jednako ličerno je zvučalo Vučićevo prebacivanje odgovornosti za skandal oko Kalabićeve rehabilitacije na Demokratsku stranku i njen udeo u implementaciji Zakona o rehabilitaciji. Tačno je da je Demokratska stranka najviše doprinela da taj zakon bude zloupotrebljavan u svrhe rehabilitacije protagonista kolaboracije i antipartizanske borbe, pri čemu su dve vlade Demokratske stranke, koje prethode dolasku na vlast Srpske napredne stranke, najviše učinile u zvaničnoj rehabilitaciji snaga kolaboracije, ali nije samo Demokratska stranka učestvovala u izglasavanju tih zakona 2004. 2006. i 2011, niti je Draža Mihailović rehabilitovan za vreme vladavine Demokratske stranke. Reč je o kontinuitetu službene politike sećanja, koja je analogna kontinuitetu ekonomske i socijalne politike građanskih partija bez obzira o kojoj vladi je reč nakon 2000. Ukoliko je bilo moguće rehabilitovati Dražu Mihailovića koji kao istorijska ličnost ima daleko veću odgovornost za zločine i kolaboraciju od njemu potčinjenih oficira, utoliko je moguće rehabilitovati i Nikolu Kalabića. Neka se pripreme ostali komandanti korpusa i brigada JVuO.

Draža Mihailović je bio glavni inicijator i naredbodavac četničkog terora nad partizanskim simpatizerima u Srbiji, o čemu svedoče njegova naređenja potčinjenim komandantima korpusa i brigada JVuO. Osim toga, Mihailović je bio odlično upućen u aktivnu vojnu kolaboraciju njemu potčinjenih oficira i jedinica. Mihailović je najčešće tolerisao takve pojave, povremeno ih je nastojao sprečiti, jednako kao što ih je povremeno ohrabrivao. Osim toga, Mihailović je bio odlično upućen u zločine koje sprovode njemu potčinjene jedinice, uključujući i Korpus gorske

BETON BR. 185 DANAS, Utorak, 18. jul 2017.

garde. Nikola Kalabić je 29. decembra 1943. obavestio Mihailovića da je naredio klanje meštana sela Kopljari kod Arandelovca. Kalabićevi ljudi su u tom selu 25. decembra 1943. ubili, pretežno poklali, 22 meštana. Mihailović nije učinio ništa što bi dovelo do istrage tog i mnogih drugih zločina Kalabićevih gardista i kažnjavanja naredbodavaca i izvršilaca. Na procesu rehabilitacije Nikole Kalabića pred valjevskim sudom zločin u Kopljarima i istoriografski utvrđena odgovornost Nikole Kalabića za taj zločin – jednostavno su ignorisani.

Snage pod komandom Draže Mihailovića su tokom Drugog svetskog rata izvršile više zločina od snaga pod ingerencijom ili kontrolom vlade Milana Nedića. Naravno, Milan Nedić je imao neuporedivo veću političku odgovornost od Draže Mihailovića budući da je rat proveo kao nesumnjivi i odani saveznik Trećeg Rajha, boraveći sve vreme u glavnom gradu okupirane Jugoslavije – u kabinetu – za razliku od Mihailovića, člana emigrantske vlade koji je rat proveo u šumi, pri čemu su pri Vrhovnoj komandi boravile savezničke vojne misije. Međutim, nesporna je činjanica da su vojne snage pod Mihailovićevom komandom, a od druge polovine 1943. to su sve jedinice u okupiranoj Jugoslaviji čiji pripadnici su se smatrali četnicima, počinile više usluga i bile od veće koristi nemačkom okupatoru nego snage pod kontrolom ili ingerencijom Nedićeve vlade, budući da je JVuO bila kapilarno organizovana, brojčano zastupljenija i vojno kvalitetnija od snaga koje su priznavale kvislinsku vlast. Od sredine 1944. pa do kraja rata srbijanski četnici kontinuirano vojno kolaboriraju sa nemačkim okupatorom, što naročito dolazi do izražaja tokom Bitke za Srbiju u leto i jesen 1944, zatim prilikom zajedničkog odstupanja nemačkih i snaga srbijanskih četnika u Sandžak i Bosnu krajem 1944. kada JVuO igra ulogu nemačkih prethodnica u probouju kroz istočnu Bosnu decembra 1944, ili kada tokom narednih meseci u severnoj Bosni Mihailovićeve snage bivaju taktički usmeravane i koordinisane od strane nemačkih štabova u cilju neometane evakuacije nemačkih snaga prema Panoniji i sprečavanja Jugoslovenske armije u vršenju prodora na zapad. Uostalom, taktička usmeravanja JVuO od strane nemačkog okupatora na tlu Srbije zabeležena su još početkom 1944, a opstanak JVuO nakon rasula na Jelovoj gori i poziva kralja Petra II Karađorđević četnicima da pređu na stranu partizana, u prvoj polovini septembra 1944, bio je nemoguć bez nemačke pomoći u municiji i logistici. Mihailovićeva vojska bi prestala da postoji najkasnije u drugoj polovini septembra 1944. da Nemci nisu omogućili Mihailoviću da pređe u Bosnu i da njegove snage uz nemačku logističku pomoć budu evakuisane iz Srbije, jer im je u Srbiji pretilo vojno uništenje,

pri čemu se podrazumevala stalna pomoć u municiji. Povremeni incidenti između JVuO i nemačkog okupatora ne umanjuju činjenicu da od oktobra 1943. Vrhovna komanda JVuO nije naredila nijednu vojnu operaciju usmerenu protiv žive sile nemačkog okupatora.

USKLIKNI MO S INTERESOM
Očekivanje partijarha Irineja, koje nikako nije usamljeno u desnom ideološkom korpusu u Srbiji, da će Mihailovićeva rehabilitacija predstavljati i omogućiti „pomirenje srpskog naroda“, u svojoj suštini potencira konsenzualno prihvatanje nenaučnih rezultata revizionističke istoriografije i antikomunističke propagande, naročito u tri aspekta: 1) pokret Draže Mihailovića je bio antifašistički; 2) Mihailovićev pokret je bio nosilac tzv. srpskog nacionalnog interesa; 3) pobjeda partizana predstavljala je svojevrsnu okupaciju Srbije. Međutim, istorijske činjenice su nepromenjive. Četnički pokret nije bio antifašistički, iako je u određenim momentima rata bio antiokupacioni, jer oni koju sarađuju sa fašistima ne mogu biti označeni kao antifašisti, niti su četnici sami sebe definisali kao antifašiste (u dokumentima JVuO taj termin se uopšte ne koristi, pogotovo ne kao samooznačitelj). Interes srpskog naroda u Drugom svetskom ratu prvenstveno je podrazumevao što skoriji poraz nemačkog okupatora i njegovih domaćih saveznika, na čemu su prvenstveno, najčešće i isključivo radili samo partizani – od sredine 1944, kada su započele najozbiljnije borbe na jugoslovenskom ratištu, na tome su radili isključivo partizani. Nasuprot tome, Mihailovićev pokret je svojim delovanjem poslednjih godina dana rata učestvovao u prolongiranju prisustva nemačkog okupatora na tlu Jugoslavije. Svaki dan produženja prisustva nemačkih trupa u Jugoslaviji značio je smrt od nekoliko stotina, ponekad i nekoliko hiljada Jugoslovena. Interes srpskog naroda podrazumevao je promenu ekonomskih i svojinskih odnosa, što bi izostalo da su pobedili četnici (na stranu što takva mogućnost nije bila realna iz više objektivnih razloga).

Dakle, srpski narod je imao interesa da partizani pobjede u tom ratu iz dva navedena krucijalna razloga. Stoga ne čudi što je najveći deo srpskog naroda aktivno ili pasivno podržao partizanski

pokret. Pobjeda partizana 1945. značila je boljitak za najveći deo društva i gubitak za manjinu, baš kao što je restauracija kapitalizma, kao proces kojije započeo dolaskom nacionalista na vlast krajem 1980-ih, donela boljitak manjini i katastrofu za najveći deo društva. Intenziviranje ekonomske krize i produbljivanje socijane katastrofe podrazumevaju i pojačanu propagandu protiv onih koji su izgradili društveno uređenje koje je bilo zasnovano na pravednijim osnovama nego što je slučaj sa poretkom restaurisanog kapitalizma. U Srbiji je to naročito bilo vidljivo od 2009. do 2012. Međutim, antikomunistička, antipartizanska i antijugoslovenska propaganda ne mogu da neutrališu činjenicu da poslednjih 27 godina predstavljaju period najduže društvene krize u modernoj istoriji naše zemlje pri čemu postaje sve očiglednije da će se kriza dodatno produbljivati i prolongirati. Difamacija onih koji su izgradili pravednije i funkcionalnije društveno uređenje od uređenja koje su nametnuli nacionalisti i antikomunisti stoga neće jenjavati. Može se očekivati da predstavnici vladajuće ideologije i u buduće posežu za rehabilitacijom i viktimizacijom onih koji su se borili protiv nosilaca ideje radikalne društvene promene u interesu većine, naročito stoga jer je sve očiglednije da takve ideje nisu izumrle nestankom socijalističke Jugoslavije ■

Svi naslovi su redakcijski.

CEMENT

Piše: Saša Ćirić

POGLED S TAŠMAJDANA

Vladislav Bajac: *Hronika sumnje* (Geopoetika, 2016.)

Sve više i meni samom stav na kome insistiram, da se ponovo utvrdi razlika između istoriografije, publicistike i romana, deluje kao anahronizam i staračko zanovetanje. Jer šta ima veze što se tzv. vrhunska domaća književnost pretvorila u sklapanje porodičnih biografija, negde o ocu, negde o majci, negde o oboje, nekako su braća i sestre nepravedno marginalizovani, ali, za utehu, nađe se tu i tamo svetli primer kada autor progovori i o svojoj deci. Eto žanra našeg doba: porodična goblen literatura, pisana rukom za hvalnih sinova i kćeri, da se ne zaboravi. I kakve ima veze što je svaki ođštampani prozni tekst postao roman – to se najviše traži, kupuje, objavljuje, nagrađuje – zašto bi unosili teorijsku smutnju u pitanje šta je roman, roman je sve, od telefonskog imenika do upustva za upotrebu i rešenja o žalbi. To je nama naša borba dala da trijumfalno obznanimo: fikcija je mrtva, živeo toliko ističani protejski duh romana koji je uspeo ne samo da se transformiše u teško zamislive i predvidljive oblike, već i da ih sve do jednog apsorbuje i provuče kroz svoj kitovljevski probavni trakt, postaviš sve što čitalac poželi: sećanja, životopis, esej, skup anegdota..., bilo šta.

KAD OD VIŠKA GLAVA ZABOLI
Hronika sumnje Vladislava Bajca, razume se, nije roman, već hibridna knjiga. Samim tim, nemoguće je reći šta ona jeste, jer ona jeste toliko toga. Kada bih napisao da je *Hronika sumnje* svaštara ili kupusara, ne sumnjam da bi malo ko pomislio da to nije nepovoljan sud. Istina, ima tu jedan dublji razlog zašto *Hronika sumnje* ne može da bude svaštara, autorova pretencioznost da bude Vergilije srpske posleratne kulturne i političke istorije, a posebno Beograda, beogradske rok scene i Tašmajdanskih čudesa. Ovde mislim na Danteovog Vergilija, ne na Publija Marona, predložak. Jer termin svaštara ukazivao bi na: autoironiju, ležeran odnos prema tzv. istorij-

skim temama i sasvim sporedan pristup u odnosu na mejnstrim. Kod Bajca sve je tome nasupro: visokom istorijom je nadubrena svaka stranica teksta, kao u turističkom vodiču ili svakoj pravoj kafanskoj debati, autor se upregao da na svetlost prese izvuče obilje podataka iz vlastitog života, iz života svojih roditelja, anegdote o domaćim piscima selebritijima, kao i sve spektakle sa Taša, od koncerata Alternativne beogradske rok scene s početka 80-ih do gostovanja koride u Beogradu. I eto prve dileme, da ne kažem skepse, ovog divnog zamešateljstva. Ako su i pre prve stranice teksta kao „lica“ navedena: „Ona, On, Ja i drugi“, naracija o majci, ocu i sebi, te pripadajućim i neizbežnim drugima, mogla je da teče ustaljenim koritom biografske građanske melodrame, ali to ne bi bilo dostojno pozicije koju je autor izgradio za svog naratora. Otuda *Hronika sumnje* uspostavlja standard: porodičnu traumu prate istorijski potresi, skromnost intime javno delovanje u interesu opšteg dobra. Prema svecu i tropar.

Nisam siguran da razumem autorsku potrebu za naknadnim ogoljavanjem porodične traume, koja čitaoce pretvara u voajere nečeg mučnog i bizarnog. Mada Bajčev pristup nije krstaški. Posle toliko godina, može da bude vreme je da se baci obuhvatan pogled na pređeni put, bez osude i komentara, pa ipak, svoje mesto u knjizi našla su i sva pisma koje je Ja slao ocu, koji se nalazio na izdržavanju zatorbuje i provuče kroz svoj kitovljevski probavni trakt, postaviš sve što čitalac poželi: sećanja, životopis, esej, skup anegdota..., bilo šta.

Čitalac ne može odoleti utisku da je posebno važna patrobiografija, kao pohvala očevih postignuća za domaću kulturu, njegovo učešće u organizaciji Prvenstva Evrope u atletici u Beogradu 1962. ili njegov rad na reformi Pravilnika Zavoda tokom izdržavanja kazne u Zabeli. Bajčev Ja je neka vrsta slavodobitnog naratora, koji uz detaljnu edukaciju, u čitaocu treba da izazove i malo ponosa, bilo zato što živi u Beogradu, ili u zemlji čiji je Beograd glavni grad, ili makar da bude ponosan što u Beogradu živi autor *Hronike sumnje*. To je grad već davno zaboravljenih čudesa, kakva je bila Pionirska Železnica i Pionirski grad na Košutnjaku, i grad impresivne tradicije, koji je 1930. za Prvi svesokolski slet Kraljevine Jugoslavije izgradio ogromnu drvenu binu u centru grada, kao što je postao jedan od retkih gradova van Španije u kome je održana korida. A nije da se ni Ja nije upisao na stranice zaslužnih delatnika u srpskoj kulturnoj istoriji, manje kao muzičar, više kao organizator muzičkih zbivanja i muzičkih radio emisija, bilo kao pisac, mladi, koji je posle Andrićeve smrti izabran da drži „počasnu stražu“ uz Knjigu žalosti u Skupštini grada. Doprinos obuhvata učešće na „prvim demonstracijama u Beogradu“ 1967. godine, čija fotografija ponosno krasi naslovnu stranu ove svestrane knjige (vidi se natpis „Gitarom protiv rata“, ispisan kredom ispod stepenica Spomenika Knezu Mihailu). Može se reći da je to bila mala Bajčeva istoriografska investicija, u sebe i u novo čita-

nje fenomena „Šezdeset osme“. Bajčeva teza je da ne bi bilo ‘68. bez ‘67., pa i bez ‘66., između ostalog, kasnije ćemo o političkim razlozima, zato što su 1967. završeni filmovi „The Wild Angels“, „The trip“ i „Easy Rider“, dok film „Skupljači perja“ dobija Gran pri u Kanu...

POTISKIVANJA I PREDASI

U redu, sve je to malo pompezno i nadmeno, sa ponekad suviše notornih informacija a povremeno degutanтно, na stranicama gde su objavljena pisma koja Ja šalje ocu u zatvoru. Ali, kad bi svemu tu bio kraj, mogla bi se još preporučiti poneka epizoda, može i inače, o ekspeditivnoj poseti Ja Temišvaru 1971. godine ili „hodačašću“ na Krit, u mesto Matala, stecište svet-skih hipika onog doba. Može se izvući lepa zbirka proznih crtica o Tašmajdanu kao mikrotoposu grada sa kojim se Ja celog života oseća blisko povezan. Ali, za nevolju, morao je da se podnese danak (u mastilu) naslovu knjige, jer

kakva bi to bila Tašmajdanska hronika kada se Ja ne bi dokazao i kao „pronicijivji svedok“ i „pouzdanii tumač“ politike i istorije svog doba? U slučaju „hroničara sumnje“ to je donelo prvorazredni politički amaterizam. Primer prvi. Smena Aleksandra Rankovića kao uvod u raspad SFRJ. Ja tvrdi, kao da je, daleko bilo, zadrtili subnrovac iz Šah kluba, da je čistkom Rankovićevog kadra iz resora bezbednosti, „Jugoslavija krenula putem koji će je odvesti u jačanje pojedinačnih republika nauštrb Federacije“, a „deceniju posle Titove smrti, kulminacija nacionalnih stremljenja dovedeće do ratova devedesetih“. Da je Ja kojim slučajem malo bolji logičar, uvideo bi da ono što on označava kao tragički uzrok, uklanjanje jedne čvrste ruke, da je legitimitet događaju nad kojim se lamentira. Drugim rečima, ako je čvrsta ruka, pa i srpski obaveštajni kadar (mada Ja ne govori o nacionalnoj dimenziji ovog događaja), jedina bila garant opstanka Jugoslavije, ta država nije ni trebala da opstane. No, Vladislav Bajac je nesvestan koliko duboko njegovi sentimenti pripadaju konspirološkom imaginarijumu filma *Balkanska pravila*. Svejedno, čudi njegovo nevešto skrivanje iza fiktivnosti svoga naratora u polemici sa Mijatom Lakićevićem. Istina je da Ja na više mesta i vrlo detaljno iznosi biografiju Koče Popovića, koji predstavlja politički uzor njegovom ocu a Ja povlačenje Koče Popovića sa mesta potpredsednika SFRJ 1967. stavlja na svoju rang listu, kako bismo danas rekli, „utiska godine“. Međutim, sem fasciniranosti koju Ja ima o uglednom građanskom poreklu Koče Popovića, njegovom obrazovanju, literarnim krugovima u kojima se kretao, legendarnoj ratnoj biografiji, od Španije do Drugog svetskog rata, nije jasno zašto ga ističe u političkom smislu (simbol demokratskog preobražaja zemlje?). To je zapravo velika nevolja knjiga koje nisu fikcija, koje formiraju vlastitu politiku sećanja i

raju. I obično je na vrhu ledene sante neko što maše zastavom grada, dok u potpalublju bruse sablje kosovski zavetnici, pederoubice, „pod mač“, bato“-obnovitelji Dušanovog carstva i ostala huligansko-tabloidna-poslovna zajednica. Pa opet, dovoljan je svega jedan lakmus, zvani kosovski Albanac, pa da beogradski kosmopolita počne da pravi razlike i ograde. Tako Ka ja na 62. strani pominje ‘68. kao „godinu masovnih demonstracija u Americi, Zapadnoj Evropi i u Beogradu. Ali i na Kosovu, no tamo iz potpuno drugih razloga“. Ne kaže se kojih (veći stepen autonomije i pravo na školovanje na albanskom jeziku), ali se ne pominje ni učinak Rankovićeve policijske uprave na Kosovu. Istoj temi će se Ja vratiti na stranicama 258./9., kada sumira učinak ‘68. i neostvarenih zahteva učesnika beogradskih demonstracija. Ja piše: „(Nisu bili prevareni studenti Prištinskog univerziteta koji su nekoliko meseci kasnije, u novembru ‘68. na fonu opštih zbivanja, održali lokalne demonstracije za veću autonomiju Kosova. Iako je taj protest ugušen silom, Pokrajina je uskoro preko svog novog statusa dobila elemente državnosti)“. Sad, nije baš jasno da li Ja žali nad takvim sledom događaja, da li prekorere beogradske demonstrante zbog utopizma a ironiše na račun pragmatizma njihovih prištinskih kolega, ili tek na svoj način konstatuje određene činjenice, ko će ga znati.

KOZLIČI MEMORIJE

„U nizanju godina koje su mu dolazile iz prošlosti Ja je, valjda zasićen tom ‘slavnom istorijom’, preskakao sećanja na rat devedesetih. Mislio je da one pripadaju ne tuđem nego nekom drugom životu. Nametnute, kada su prošle, postale su – ukradene“ (str. 387). Sasvim u skladu sa preskočenim sećanjem, u knjizi *Hronika sumnje* ne pominju se Dubrovnik, Sarajevo, Vukovar, Srebrenica, dok se Kosovo pominje ne zbog ra-

BETON BR. 185 DANAS, Utorak, 18. jul 2017.

ta na njemu, već kao povod za NATO-bombardovanja Srbije i Beograda. I tu ruka Ja počinje da bude nestrpljiva, istraživačka i kreativna. Pominje oboreni F-117, ali se i bavi pravim brojem srušenih NATO aviona, kao i razlozima zataškavanja tog broja. Najveća fascinacija je doživljaj NATO bombardovanja kao rata, što iz konteksta iskustva ratova u Hrvatskoj, BiH i na Kosovu deluje neprimereno. (Kako je to satirično poentirao crnogorski pesnik Vladimir Đurišić u stihu: „Samo ste bombardovanje zvali rat“). Antiratna zgroženost razornom moći raketa sa daljinskim navođenjem, čiji vatreni trag para nebo pre nego što će se zabiti u svoj cilj, je iskrena, to je jedino neposredno iskustvo rata koji su stanovnici Srbije imali, ne računajući vojnike, dobrovoljce i izbeglice. Ja se ne upušta u to da li je NATO kampanja bila humani in-

tervencionizam ili militarni imperijalizam, niti mu u sećanju lebdi Šešeljeva izjava data u Skupštini da NATO može da napadne Srbiju i da Srbija to ne može da spreči, ali da ako se to desi, Albanaca na Kosovu više neće biti. Dakle, iako sebe doživljava kao građanskog hroničara, Ja nikada ne ide dublje ispod površine pojavnog, već u godinama rata beži u prostor gde su mu lična kreativnost i sloboda najveći. Takav stav je racionalan, okopavanje vlastitog vrta u doba diktature, ali otkud posle svega želja da se bude hroničar, ili, tačnije, zašto Ja ne oseća otpor prema praksi selektivne hronike koju nudi u svojim sećanjima? Time je predočio grupni autizam ljudi koji su se našli između čekića Miloševićeve ratne politike i slabe političke opozicije, čija će ideološka konfuznost tek kasnije izbiti u svom koloritu.

Kod Bajca kao tašmajdanskog hroničara Beograda, potisnuto je sve što uznemirava. Njegov Beograd je mesto modernizacije i napretka, istina uz nešto poratnog nasilja i likvidacija. Klasne, nacionalne i ideološke turbulencije su drugorazredne u odnosu na razlike muzičkog ukusa. U zbiru ovakav tip hronike deluje kao dobronamerno i podsticajno štivo, kao podsetnik da se živelo srećnije pod političkim restrikcijama nekada, nego što se živi danas bez njih. Na toj vedroj senzibilitetskoj osnovi naslažu se drugi slojevi hronike: porodično-biografski, refleksivni i anegdotalni. Razume se da hronika koja se sa svojim mučnim analitički ne suočava, već ga preskače, ne može a da ne bude u najboljem smislu polovična i ulepšana. Taman ista takva kakva je građanska kulturna opozicija Vučićevom populizmu – pristojna,

mada samozaboravna, voli svet više od dojučerašnje braće i autistično gusla samo o svom miljeu, koji alhemijski postaje mesto najbolje književnosti, umetnosti i čega god. Statistike zločina preskače, koliko pominjanje zločina vlastite strane rado prepušta, bez imalo zahvalnosti, onima koje smatra građanskim ekstremistima. Jer za predstavnika ovakve građanske opcije važi: ne treba ni sa čim preterivati, ni sa lažju, ali ni sa istinom. Važno je stalno gledati u budućnost. I biti srećan. Ne treba na kraju zaboraviti na jedan od nepomenutih motiva zašto je napisana ova knjiga. Kao podsetnik na evoluciju jedne uspešne profesionalne karijere i kao razbarušeni selfi sa polustolećem u levom i Beogradom u desnom uglu slike. Ima li plemenitijeg zadatka za jednog literarnog hroničara sumnje? ■

VREME SMRTI I RAZONODE

Piše: Hamed Abud

ŽELIM DA VOZIM TENK

Kad bih umeo da vozim tenk
Pozajmio bih jedan od neprijatelja
Ili od prijatelja
Svi imaju tenk osim mene
Poveo bih te sa sobom
Na vožnju kakva priличи ovom ratu
Da vidiš život kako ga vojnici vide
Kroz četvrtasti otvor na vratima
Onda bi možda našla neko opravdanje za njih što su uništili
tvoju omiljenu crkvu
Baš pre nego što si ti osudila njihovog Boga

Nikada nisu videli Boga iznad te crkve
Kroz tu četvrtastu rupu na vratima
Niti su ga videli kod ispovedaonice
Iza zida obožavanog vinom i gresima
Ali čuli su za Njega kad god bi neko uzviknuo
Njegovo ime
“....”
Na silu su Ga zatvarali u svoja srca a On je na silu iz njih izlazio

Poveo bih te u šetnju preko onog minareta
odbačenog na ulici
Nije to nikakvo čudo
Minaret je spustio uho na ulicu
Kao Indijanac što osluškuje korake onih koji
se približavaju i onih koji izdaleka kreću još dalje

Kad bih umeo da vozim tenk
Moja braća bi se svađala ko će se voziti sa mnom

Znao sam
Pošto smo izgubili krov naše zemlje
I tenkovi će biti kabrioleti
Otkrili smo naše glave
Naše grudi
I čekali teški odjek molitve

Kao opsednut sjajem i prestižom
Polirao bih svoj tenk
Iako je pozajmljen
I detaljno bih obrisao staklo četvrtastog prozorčića
Za bolji pogled
Čistiji rat
Za mučenike koji umiru sa svim svojim bezlezima i mladežima na koži prave boje
Kad vratim tenk
Ne želim da poštenji mučenik umre zato što izgleda tamniji u tom prozoru

BETON BR. 185 DANAS, Utorak, 18. jul 2017.

Naša ubistva želimo jasna i čista
U tri dimenzije i namere
Kao ludak
Provlačio bih mrtvački pokrov kroz cev napred-nazad
Aktivni rat zaslužuje čiste cevi
Bez prašine bez ptičijih gnezda ili belih golubica koje stoje na njima i zaklanjaju nišan
Ne želim da ljudi kažu „upropastio nam je rat tom krtijom od tenka“

Prijatelj iz sela je ukrao tenk i odvezao ga na reku
Ogoljeni tenk je sprao grehe u Eufratu i srušio viseći most

Kažu da je došlo do strašnog nesporazuma
Most je odozgo video tenk i pomislio je da takva erekcija bestidna
Tenk je mislio da je most samo lebdeći trotoar
Kroz onaj mali pravougaoni otvor
Nisu se videle nikakve sajle

Tenk je prvi potegao

Ja nisam bio tako hrabar
Samo sam tetovirao svoj tenk
Napisao sam
„Za tebe, zemljo moja“

Mahao sam neprijateljima
Prijateljima
Prolaznicima

Majkama
Deci
Da ne prilaze
Moj tenk pati od migrene
Ne znam kada će nastupiti naredna epizoda

Kad bih umeo da vozim tenk
Dozvolio bih tvojoj sobi da sklizne sa drugog sprata na treći
Onda bih promašio i pogodio minaret
To je jedini razlog zašto je minaret pao
Minaret je više zaslužio tu granatu nego tvoja soba
Zar nismo naučili posle svih bombardovanja
Da desni obraz vere može da podnese više šamara nego srce?

Ciljali su u tvoj šal da ga raznesu
Ti umobolnici su se ujutru radovali tvom vratu

Pozajmiću ga
Ne brini
Sirena mog tenka neće te uznemiriti
Dok te budem čekao na ulici
Ispaliću 147 granata dok se ti našminkaš
Komšije će šaputati
„Vidi, druži se sa opasnim momcima“
Uprkos mom slabom srcu
Uprkos mom tenku ruske proizvodnje
Voleo bih te svim srcem
Dok ovako ležim u srcu mog tenka

Na putu do tebe
Video sam mali žuti tenk ukrašen crnim tufnama
Bio sam ljubomoran i još više si mi nedostajala

Ispaljivao sam po granatu svaki put kad pomislim na tebe
Sve vreme
I ti se smeješ
Samo ti znaš razlog ovog nasumičnog napada
Sprečio sam ljude da misle o tebi
Sprečio sam majke da kucaju na tvoja vrata
Da li sada znaš zašto nisi udata?
Još uvek držim datu reč
Nećeš pripasti drugom
Ja sam ljubomorni čovek sa pozajmljenim tenkom

Sedim u tenku
Spustio sam glavu na pod
„Gospode, šta smo učinili“
„Kako smo načinili ovaj široki put u smrt“
Bilo bi divno da sa čajnikom sedimo na granici
Da je čuvam
Da je zalijem ostacima iz plastične čaše
Kako bi elegantno bilo
Da je most nastavio da lebdi
Da je bestidni tenk pokrio svoje genitalije
Kako bi lepo bilo
Da se tenk pokvario
Da je buka motora utihnula
A mi čujemo majku kako doziva
„Dodite. Imamo lubenicu i beli sir za večeru“
Sunčanog dana tenk je odleteo Bogu
Poskočio je i utabao put
I mi smo prešli na nebo tom širokom ulicom

Jednog sunčanog dana moja voljena je odletela

Dok sam joj mahao ključevima od tenka
Imao sam osušeni luk na privesku za ključeve
Okačio sam ga da rasplačem tugu ako ikad dođe
Telefonska žica bila je veoma dugačka
Dovoljno duga da prolaznici putuju pored mene
Dok flertujem sa tobom
I obećavam ti ludu vožnju u mom tenku
Bila je dovoljno duga da njome zavežem tenk
I vučem ga za sobom da se ne bi vratio svom vlasniku
Mojim neprijateljima, mojim prijateljima
Vlasnicima tenkova, deci granata ■

prevod sa engleskog: Miloš Živanović